

**JAMIYAT VA YOSHLAR O'RTASIDA MULOQOT VA MULOQOT MADANIYATINI
RIVOJLANTIRISH**

Buxoro shahar kasb-hunar maktabi

Huquq fani o'qituvchisi

Alimova Dilfuza Obidovna

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Sharopova Matluba Isroilovna

Annotatsiya: *Maqolada muloqot tushunchasi, mohiyati, hamda jamiyat va yoshlar o'rtasida muloqot va muloqot madaniyatini rivojlantirish asoslari to'g'risida fikr yuritiladi .*

Tayanch so'zlar: *Muloqot , til , nutq , muomala madaniyati*

Muloqot insonning ijtimoiy, ongli mavjudot sifatidagi, ong tashuvchi vositasidir. Turli hayvonlar va odam turmush tarzlarining ikki tarafini: tabiat bilan aloqalar va tirik jonzoqlar bilan aloqalarga ajralishini kuzatamiz. Birinchi tur aloqalar odam faolligining maxsus turi sifatidagi faoliyat deb nomlangan. Ikkinchi tur aloqalar bir-birlari bilan o'zaro ta'sirlashuvchi tomonlar axborot almashinuvchi tirik jonzoqlar ekanligi bilan belgilanadi. Tur ichidagi va turlararo bunday aloqalar turi muloqot deb ataladi.

«Muloqot» tushunchasining turlicha ta'riflari mavjud. Muloqot ikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi bilish yoki affektiv-baholash xususiyatiga ega bo'lgan axborot almashinuvida ularning o'zaro ta'sirlashuvi sifatida ta'riflanadi. Yoki: muloqot – odamlar o'rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuvi, o'zaro ta'sirning yagona yo'lini ishlab chiqish, boshqa odamni idrok qilish va tushunishdan iborat bo'lgan aloqalarni o'rnatish va rivojlatirishning murakkab, keng qamrovli jarayoni. Bu «muloqot» tushunchasining eng to'liq va aniq ta'rifidir.

Muloqot barcha tirik jonzoqlarga xosdir, lekin odam darajasida u eng takomillashgan shakllarga ega bo'ladi, nutq vositasida anglanadi. Muloqotda quyidagi nuqtai nazarlar ajratiladi: mazmun, maqsad va vositalar.

Insonning nutq faoliyati inson ongining barcha qirralari bilan chambarchas bog'langan. Nutq – inson psixik kamolotining, shaxs sifatida shakllanishining qudratli omilidir. Nutq ta'siri ostida qarashlar, e'tiqodlar, intellektual, ma'naviy va estetik hissiyotlar tarkib topadi, iroda va fe'l-atvor shakllanadi. Nutq yordamida barcha bilishga oid psixologik jarayonlar erkin va boshqariladigan tus oladi. Shunday ekan, nutq – bilishga oid psixologik jarayon bo'lib, inson tomonidan talaffuz qilinayotgan va eshitib turilgan tovushlar uyg'unligidan iborat, ayni vaqtda shu tovushlarga mos yozuv belgilari tizimi orqali ifodalangan ma'no va mazmunga ega. Muloqot jarayonida nutqni yetkazib berish vositasi – til.

Til – shartli belgilar tizimi bo‘lib, ularning yordamida odamlar uchun muayyan ma‘noga va mazmunga ega bo‘lgan tovushlar yig‘indisi uzatiladi.

Nutqda alohida insonning ruhiyati ifoda topadi. Nutq xususiyati jihatidan alohida shaxsga xos bo‘lib, unda alohida olingan insonning psixologiyasi aks etadi, til esa hamma uchun bittadir.

Nutq orqali bildirilgan ishoralar yordamida muayyan predmet, harakat, holat ifodalanadi. So‘z esa, predmet yoki hodisa to‘g‘risidagi tasavvur bilan bog‘liq.

Umumlashtirish funksiyasi har bir so‘z umumlashtirish xususiyatiga ega ekanligi bilan bog‘liq, bu esa tafakkurning yuzaga chiqishiga imkon yaratadi. Fikr almashuv, ya‘ni muloqot muayyan ma‘lumotlarni, fikrlarni, tuyg‘ularni odamlar bir-birlariga etkazib berishdan iborat bo‘lgan jarayondir.

Inson nutqining aniqligi cheklangan miqdordagi nutqiy belgilar – turli murakkablikdagi tarkibiy qismlar (tovushlar, bo‘g‘inlar, so‘zlar va gaplar) yordamida insonning cheksiz-chegarasiz turli-tuman fikrlarini, maqsadlarini va tuyg‘ularini ifodalash imkonini beradi. Shu jihatdan har bir individ hususiy takomillashuviga ko‘ra muomala madaniyatini rivojlantira boshlaydi.

Muomala madaniyati - O‘zbek mentalitetida muomala madaniyati ko‘pchilik hollarda o‘zaro salom-alik qilish, ahvol so‘rash, oiladagi ahvol bo‘yicha axborotlarga qiziqish ko‘rsatish kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Ammo aslida muomala madaniyati – o‘zga insonga bo‘lgan munosabat madaniyati bilan belgilanadi. Faqat salom-alik qilgandagiga emas, balki hayot tartibida, har kunlik hayot tarzida insonga ko‘rsatiladigan hurmatli va e‘zozli, samimiy va to‘g‘ri munosabatni anglatadi. Ichki madaniyatga ega bo‘lgan odamgina har turli vaziyatlarda har qanday boshqa insonga nisbatan doimiy to‘g‘ri, samimiy va aniq munosabat ko‘rsata oladi. Muloqot madaniyati insondan boshqa insonga nisbatan har doim bir xil munosabat ko‘rsatilishini talab etadi. Qarshingizda turgan odam boymi, qambag‘alimi, qishloqlikmi, yoki shaharlikmi, mansabdormi, yoki oddiy o‘qituvchimi, bundan qat‘iy nazar unga to‘g‘ri munosabat ko‘rsata olish haqiqiy insonparvarlik mezoni bo‘lib kelgan. Ammo muloqot madaniyati insondan o‘z ustida muntazam ish olib borishni talab etadi. Muloqot madaniyati o‘z o‘zidan vujudga kelib qolmaydi.

Muloqot madaniyatini shakllantirish. Muloqot madaniyati tug‘ilishdan boshlanadigan doimiy jarayondir. Biror kishi birinchi muloqot ko‘nikmalarini o‘z oilasi doirasida oladi, u yerda ota-onasi bir-biri bilan va u bilan qanday muloqot qilishini eshitadi. Keyin tarbiya va ta‘lim bog‘cha va maktabda boshlanadi. Bu erda bolaga o‘rganishi kerak bo‘lgan ma‘lum saboqlar va ko‘rsatmalar beriladi. Biroq, inson o‘zining ko‘p muloqot qobiliyatlarini turli odamlar bilan aloqa qilish jarayonida shakllantiradi. Avvaliga u o‘z oilasida eshitgan muloqot namunalarini ko‘chiradi. Agar so‘ralsa va kerak bo‘lsa, nutqni tuzatish bola maktabda yoki bolalar bog‘chasida o‘rgatilgan qoidalar va me‘yorlardan foydalanishni boshlaganda sodir bo‘ladi. Shuningdek, inson o‘z nutqini doimo muloqot qiladigan odamlarga qarab o‘zgartiradi. Bunga bola doimiy aloqada bo‘lgan va boshqa aloqa

modellarining tashuvchisi bo'lgan bolalar-do'stlar kiradi. Kelajakda ommaviy axborot vositalari, treninglar va inson muloqotga majbur bo'lgan boshqa odamlar muloqot madaniyati jarayoni bilan bog'liq bo'ladi.

Hayot davomida inson o'z nutqini o'zgartirishi mumkin, bu u joylashgan muhitga bog'liq bo'lib muloqot etikasini vujudga keltiradi. Muloqot etikasi nafaqat to'g'ri gapirish uslubida, balki muhim jihatlar ham intonatsiya, til, masofa va shaxsning xatti-harakatidir. Muloqot madaniyatining umumiy qabul qilingan qoidalarini o'rganish o'zingizni to'g'ri ko'rsatishga yordam beradi.

MULOQOTDA NIMALARGA E'TIBOR BERISH KERAK:

Suhbatdoshlar orasidagi masofa muloqot madaniyatining o'ziga xos me'yorlarni belgilaydi. Masalan, notanish yoki notanish odamlar uchun optimal masofa 2 ta cho'zilgan qo'l masofasi hisoblanadi. Shaxsiy makon va qulaylikni hisobga olishdan tashqari, bu aloqa odobi uchun ham amaliy ahamiyatga ega - har qanday suhbatdosh xavfsiz chiqib ketishi mumkin, hech kim hech kimga o'tishni to'sib qo'ymaydi va tugmachalarni ushlab turmaydiChalkashlik. Agar muloqot davomida siz ismni aralashtirib yuborgan bo'lsangiz yoki uni unutgan bo'lsangiz, bir marta kechirim so'rash kifoya. Agar suhbatda qoqilib qolsangiz yoki to'xtab qolsangiz, siz qisqacha kechirim so'rashingiz mumkinG'iybat. Tadbirlarda g'iybatchilar alohida noqulaylik tug'diradi. Yomon yoki nozik vaziyatga tushib qolmaslik uchun siz hozir bo'lganlarning hech birini muhokama qilmasligingiz kerak. Bu yomon ta'mning belgisidir va muloqot odob-axloq qoidalari bilan tasdiqlanmaydi Suhbat mavzusi. To'g'ri tanlangan suhbat mavzusi muvaffaqiyat kalitidir. Muloqot madaniyatida insonning orzulari, xotiralari, farzandlari yoki turmush o'rtog'i, odatlari, kasalliklari, g'iybatlari, didi yoki boshqa afzalliklariga e'tibor qaratish uzoq suhbat uchun qabul qilinishi mumkin emas Din va siyosatga umuman tegmaslik kerak, chunki dunyoqarashning jihatlari ko'pchilikni juda chalkashtirib yuboradi Agar suhbatdosh tanlangan mavzudan g'azablanishning aniq belgilarini bildirsa, kechirim so'rash va suhbatni neytralroq mavzuga o'tkazish kerak.Muloqot etikasi sizning atrofingizdagi odamlarga notanish tildan foydalanishni aniq taqiqlaydi. Agar siz eski tanishingiz bilan boshqalar bilan gaplashsangiz ham, bu ochiq-oydin beparvoli Jargon so'zlar va professional terminologiyadan qochish kerak. Har qanday kasb vakili (quruvchi, shifokor yoki advokat) bilan uchrashganda, ulardan maslahat so'rash odatiy hol emas. Agar bunday ehtiyoj paydo bo'lsa, boshqa vaqtda shaxsiy uchrashuvni tashkil etishga arziydi. Shunday qilib, muloqot odob-axloq qoidalariga rioya qilinad Sabr. Har doim ham suhbat mavzusi sizni qiziqtirmasligi mumkin. Agar suhbatdosh ba'zi ma'lumotlarni yetkazish zarur deb hisoblasa, uni tinglash kerak. Agar u yoqimsiz bo'lsa, suhbatni jimgina boshqa yo'nalishga o'tkazishingiz mumkin. Gap o'rtasida suhbatdoshning gapini bo'lish salbiy holat belgisidir. Shuningdek, aniq g'azablanish, sabrsizlik va g'azabni ko'rsatish Sharh berish to'g'ri hisoblanmaydi va faqat istisno hollarda ruxsat etiladi. Bu holatlar, muloqot odobida aytilganidek, sizga yoki yaqinlaringizga nisbatan qo'pollik, g'iybat, shaxsiy masalalarga ruxsatsiz teginish, tanqid qilishdir Qiziqish

ko'rsatish- insonni yaqindan va doimiy ravishda tekshirish mumkin emas. Ayniqsa, ovqatlanayotganda boshqasiga qarash noqulay. Ba'zida vaziyatni bartaraf etish yoki so'zlaringizni yoqimli yoki yorqin hazil bilan qo'llab-quvvatlash istagi bor. Har qanday hazil, kulgili hikoyalar, qofiyalar kichik mavzuda va faqat ma'lum bir mavzuga mos keladi. Sizning ustunligingizning namoyishi. Hech kim o'zini suhbatdoshidan ko'ra ahmoqroq his qilishni yoqtirmaydi. Shuning uchun, suhbatdoshingizni bilimdonlik bilan bostirish eng to'g'ri yo'l emas. O'z imkoniyatlarini ortiqcha baholash va maqtash ham o'z muxlislarini topa olmaydi. Agar biror narsani tushunmasangiz, uyalmang. Muloqot etikasiga ko'ra, buni aytib berish va tushuntirishni so'rash mumkin. Odamlar ularga qiziqish ko'rsatishni yaxshi ko'radilar, shuningdek, suhbatdoshi uchun yangi narsalarni kashf qilish imkoniyatini beradi. Samimiylik - muloqot etikasi suhbatdoshga nisbatan hurmatli munosabatni nazarda tutadi. Agar baxtsizlik yoki tushunmovchilik bo'lsa, qo'llab-quvvatlash so'zlari juda muhimdir. Ammo stereotipik iboralar va taniqli dono maslahatlardan foydalanish yomon ta'mning belgisidir. Vaziyatga kirishga harakat qiling, odamni qo'llab-quvvatlovchi samimiy so'zlarni toping. Bu sizning unga bo'lgan hurmatingizni, uning shaxsiyatiga bo'lgan qiziqishingizni va ochiqligi uchun minnatdorligingizni ko'rsatadi. To'g'ri ishlov berish - muloqot etikasi boshqa odamga to'g'ri murojaat qilishni nazarda tutadi, chunki u bilan muloqot boshlanadi. Bunday nozik masalada yosh, jins va maqom xususiyatlarini hisobga olish juda muhimdir. Aks holda, yoqimsiz eslatmada muloqotni boshlash xavfi mavjud "siz" va "siz" - Muloqotning axloqiy me'yorlari "siz" deb faqat eng yaqin odamlarga va 12 yoshgacha bo'lgan bolalarga murojaat qilishni o'z ichiga oladi va boshqalar bilan "Siz" so'zini ishlatib. Bu odam siz bilan bir xil yoshda bo'lsa ham Qarindoshlikni namoyish qilish. Jamiyat har doim ham ikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi yaqin munosabatlarga haddan tashqari e'tibor qaratmaydi. E'tiborni jalb qilmaslik uchun jamiyatda begonalar, yaqin do'stlar yoki qarindoshlar nomi bilan chaqiriladi. Norasmiy muloqotga o'tish. Sekin va juda xushmuomalalik bilan "siz" dan "siz" ga o'tish kerak. Nutq odob-axloqi va muloqot madaniyati aytganidek, tashabbus ayol yoki yoshi yoki ijtimoiy mavqei kattaroq shaxs tomonidan bo'lsa yaxshi bo'ladi.

Shuningdek inson muloqot madaniyatini shakllantirishda, uning shaxs sifatida rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillardan biri bu o'qituvchiga xos bo'lgan muloqot uslubidir. O'qituvchi o'z o'quvchisiga ta'lim bilan birga tarbiyani parallel tartibda olib boradi. Bunda pedagogik muloqotning umumiy manfaatlar, fikrlar va his-tuyg'ularni anglatuvchi muloqot shakllaridan biri sifatida anglash lozim. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida do'stona muhit yaratish turli xil ko'nikmalarni o'rganish va rivojlantirish masalasida maksimal natijalarga erishishga imkon beradi. Bu jarayon juda ko'p turli jihatlariga ega, ularning har biri o'zaro ta'sir kontekstini o'z ichiga oladi. Pedagogik muloqotning bir qancha funksiyalari mavjud bo'lib, ularning har biri o'quvchi shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda har bir o'quvchi- yosh o'z-o'zini muloqot jarayonini amalga oshirishning hissiy, kognitiv, tartibga solish va osonlashtiruvchi funksiyalarini ajratib ko'rsatishadi. To'g'ri qurilgan kommunikativ aloqa har bir o'quvchida

yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga qiziqish uyg'otadi, shuningdek, shaxsning yanada rivojlanishiga yordam beradi. Bunday bog'lanishning muhim jihatlaridan biri o'qituvchining o'quvchi shaxsini hurmat qilishidir. O'qituvchining vazifasi har bir o'quvchining ichki dunyosini, jismoniy holatini va boshqa individual xususiyatlarini o'rganishdir. Shaxsiy xususiyatlarni tushunish sizga yaxshi niyat bilan to'ldirilgan to'g'ri muhitni yaratishga imkon beradi. Aynan mana shu muhit o'quvchida uzluksiz rivojlanishga chanqoqlik uyg'otishiga imkon beradi. O'quvchi shaxsini to'g'ri idrok etish pedagogik muloqotning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonning axborot komponenti ham bolaning shaxsiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu funktsiya bilish jarayonining rivojlanishiga hissa qo'shadi va o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida to'liq tushunishni nazarda tutadi. Ushbu funktsiya o'quvchilarni turli maqsadlarga erishishga majbur qiladigan ijobiy motivatsiyani yaratishga qaratilgan. O'z-o'zini tarbiyalash va jamiyatning bir qismi bo'lishga to'sqinlik qiladigan psixologik to'siqlarni yengib o'tishga yordam berish axborot funktsiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Axborot funktsiyasi uchta komponentni o'z ichiga oladi: jamoaviy, guruhli va individual munosabatlar. Shaxsiy munosabatlar aloqani shakllantiradi, buning natijasida o'qituvchi o'quvchining ongiga ta'sir qilish, uning xulq-atvor modelini to'g'rilash va o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Jamiyat va yoshlar o'rtasida muloqot va muloqot madaniyatini rivojlantirishdagi asosiy majburiyatlar; oilada ota-ona, ta'lim muassasasida pedagog, jamiyatda esa madaniyatli shaxslar zimmsiga tushadi. Zero buyuk allomamiz Abdulla Avloniy aytganlaridek : " Tug'ib tashlash bilan bo'lmas bola, bo'lg'ay balo sizga, Vujudi tarbiyat topsa bo'lur ul rahnamo sizga. Temirchining bolasi tarbiyat topsa, bo'lur olim, Buzilsa xulqi, Luqmon o'g'li bo'lsa, bo'lg'usi zolim.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

- 1.Sh.M.Mirziyoyev.Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.-T.:O'zbekiston NMIU.2017
- 2.Milliy pedagogika mohiyati .Umumta'limmaktablari o'qituvchilari uchun qo'llanma.-T.2013.
3. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
- 4.Bolotova A.K., Makarova I.V.Prikladnaya psixologiya:uchebnik dlya –M., Aspekt press, 2002. – 383s.
5. Maqsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. -T. Yangi asr avlodi, 2006. – 204b
- 6.O'taganov R. J. Ta'lim uslubining asosiy afzalliklari //Oriental Art and Culture. - 2020. - №.

7.Ziyamuxamedov B. Milliy pedagogic texnologiyani ta'lim – tarbiya jarayoniga tadbir'i va uni yoshlar intellektual salohiyatini yuksaltirishdagi o'rni.T.:2010.